

KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

Mededelingen van de Afdeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, Deel 68 no. 3

Deze Mededeling werd in verkorte vorm uitgesproken in de vergadering van de Afdeling Letterkunde, gehouden op 13 juni 2005.

K. DAVIDS

Global History en de 'canon' van de Nederlandse
geschiedenis

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Amsterdam, 2005

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
Postbus 19121, 1000 GC Amsterdam **T** 020-551 07 00
F 020-620 49 41 **E** knaw@bureau.knaw.nl www.knaw.nl

Voor het bestellen van publicaties:

T 020-551 07 80 **E** edita@bureau.knaw.nl

ISBN 90-6984-458-3

Het papier van deze uitgave voldoet aan iso-norm 9706 (1994) voor permanent houdbaar papier.

© 2005 Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW). Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, via internet of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende, behoudens de uitzonderingen bij de wet gesteld.

DE OPKOMST VAN GLOBAL HISTORY

Een van de groeisectoren in het historisch onderzoek van de laatste jaren is de zogeheten *Global history*. *Global history*, ook wel *world history* genoemd¹, richt zich op het maken van vergelijkingen en/of het onderzoeken van de connecties tussen verschillende delen van de wereld in de loop van de tijd. Deze tak van geschiedbeoefening neemt niet een bepaalde natie, staat of samenleving als eenheid. Ze is niet geconcentreerd op een specifiek continent. Verondersteld wordt wel, dat zo'n benadering van de geschiedenis tevens kan bijdragen aan het begrijpen van ontwikkelingen op lokaal, nationaal of regionaal niveau.

Volstrekt nieuw is deze benadering van de geschiedenis niet. Vanaf de zeventiende eeuw werd door sommige historici al iets bedreven dat bekend stond als *Universal history*, *Histoire universelle*, *Storia universale*, *Universalgeschichte* of *Weltgeschichte* – een tak van geschiedbeoefening die eerder in de twintigste eeuw culmineerde in werken als die van H.G. Wells en Arnold Toynbee.² In de wereld van de professionele historici bleef dit soort geschiedschrijving tot voor kort echter een randverschijnsel; de meeste historici specialiseerden zich in een land, regio of tijdvak.

Sinds een jaar of vijftien is hierin verandering in gekomen om redenen die deels met de interne dynamiek van de wetenschap te maken hebben, maar voor een belangrijk deel ook met de veranderende internationale context: de verschuiving in de politieke en economische verhoudingen in

¹ Over de terminologie zie B. Mazlish, 'Comparing Global History to World History', *Journal of Interdisciplinary History*, 28 (1998) 385-395.

² P. Manning, *Navigating world history. Historians create a global past* (New York 2003), part 1; B. Stuchtey & E. Fuchs, 'Introduction. Problems of writing world history: Western and non-Western experiences, 1800-2000', in B. Stuchtey & E. Fuchs (red.), *Writing world history 1800-2000* (Oxford 2003) 1-44.

de wereld, het groeiende bewustzijn van de klimaatverandering, de opkomst van het internet.

Kenmerkend voor de huidige *Global history* is dat de focus op het Westen als de Alfa en Omega van de geschiedenis meer en meer wordt losgelaten. Bij het onderzoek naar connecties tussen verschillende delen van de wereld denkt men nu eerder in begrippen als *encounters* en ‘netwerken’ dan *discoveries* en relaties tussen ‘metropool’ en ‘periferie’. Vergelijkingen maakt men niet meer in termen van *the rise of the West of the decline of the rest*, maar – met name als het gaat om China en West-Europa – met behulp van een begrip als *the great divergence*.³ Wanneer een concept als *civilization* wordt gebruikt, zoals in een recent boek van Felipe Fernández-Armesto, dan heeft dat niet meer de toynbee-aanse betekenis van een soort collectief streven naar hogere ontwikkeling, maar van een bepaalde relatie tot de natuurlijke omgeving die tegemoet komt aan menselijke behoeften. *Civilisation* in die zin kan net zo goed voorkomen in de woestijn of op de toendra als in een vruchtbare rivierdelta.⁴ Zeëen of oceanen worden nu trouwens als even relevante regio’s van onderzoek beschouwd als territoria op het vasteland.⁵

Ook ‘globalisering’ wordt in *Global history* in een bredere betekenis opgevat: niet als de groeiende overheersing door het neoliberalisme, maar als een proces van intensivering en versnelling van relaties tussen regio’s, landen, en continenten dat zich in de laatste eeuwen op verschillende manieren, in verschillende vormen en in verschillende delen van de

³ Zie onder meer J. Abu-Lughod, *Before European hegemony. The world system A.D. 1250-1350* (Oxford 1989); J. Osterhammel, ‘Sozialgeschichte im Zivilisationsvergleich. Zur künftigen Möglichkeiten komparativer Geschichtswissenschaft’, *Geschichte und Gesellschaft*, 22 (1996) 147-164; R. Bin Wong, *China transformed. Historical change and the limits of the European experience* (Ithaca 1997); A. G. Frank, *ReOrient. Global economy in the Asian age* (Berkeley 1998); K. Pomeranz, *The Great Divergence. China, Europe and the making of the modern world economy* (Princeton 2000); D. Chakrabarty, *Provincializing Europe. Postcolonial thought and historical difference* (Princeton 2000); P.H.H. Vries, *Via Peking terug naar Manchester: Engeland, de Industriële Revolutie en China* (Nijmegen 2001); J. H. Bentley, ‘Cross-cultural interaction and periodization in World History’, *American Historical Review*, 101 (1996), 749-770; J.R. McNeill & W. McNeill, *The human web. A bird’s eye view of world history* (New York 2003).

⁴ F. Fernández-Armesto, *Civilizations* (Londen 2001), met name blz. 5.

⁵ Zie bij voorbeeld M. Pearson, *The Indian Ocean* (London 2003); C. King, *The Black Sea. A history* (Oxford 2004); B. Bailyn, *Atlantic history. Concept and contours* (Cambridge, Mass. 2005).

wereld heeft ontwikkeld.⁶ Typerend voor de *Global history* van tegenwoordig is ook, dat ze niet alleen alle aspecten van geschiedenis omvat, van de cultuur en de circulatie van kennis tot en met staatsvorming, economische ontwikkeling en de relatie tussen mensen en de natuurlijke omgeving, maar bij het onderzoek daarover – bijvoorbeeld van de migratie van mensen of de verspreiding van dieren, gewassen of ziektekiemen over de aardbol – in toenemende mate gebruikmaakt van kennis uit de natuur- en levenswetenschappen, zoals de genetica, scheikunde, epidemiologie of *environmental studies*.⁷ Kan het nog mooier, zou je vanuit KNAW-standpunt zeggen.

INTUSSEN IN NEDERLAND...

Intussen in Nederland... Daar lijkt een omgekeerde beweging aan de gang. Nederland schijnt zich eerder terug te trekken op zichzelf. In de Nederlandse samenleving is de opvatting over geschiedenis aan het verschuiven, maar in een andere richting dan in het internationale historisch onderzoek. Er wordt een toenemend gewicht gehecht aan het behoud van het eigen erfgoed. In het rapport *De stand van educatief Nederland*, dat in januari jl., verscheen, adviseerde de Onderwijsraad om meer aandacht te besteden aan de 'socialisatietask' van het onderwijs, waaronder 'met name onze culturele identiteit'. Kennis van het verleden zou voor deze culturele identiteit van cruciaal belang zijn, zo stelde de Raad. Daarom zou een nieuwe 'canon' moeten worden opgesteld met 'die waardevolle onderdelen van onze cultuur en geschiedenis die we via het onderwijs aan nieuwe generaties willen doorgeven'. Deze canon zou onder meer naar

⁶ A.G. Hopkins, 'The history of globalization – and the globalization of history?' in A.G. Hopkins (red.), *Globalization in world history* (Londen 2002) 11-46; C.A. Bayly, "Archaic" and "modern" globalization in the Eurasian and African arena, c. 1750-1850', in idem, 47-73; K. O'Rourke & J. G. Williamson, *Globalization and history. The evolution of a nineteenth century Atlantic economy* (Cambridge, Mass. 1999); C.A. Bayly, *The birth of the modern world 1780-1914. Global connections and comparisons* (Oxford 2004).

⁷ Zie bijvoorbeeld W. McNeill, *Plagues and people* (Oxford 1976); A. W. Crosby, *Ecological imperialism. The biological expansion of Europe, 900-1900* (Cambridge 1986); J. Diamond, *Guns, germs and steel. A short history of everybody from the last 13,000 years* (Londen 1997); J. McNeill, *Something new under the sun. An environmental history of the twentieth century* (Londen 2000); L. L. Cavalli-Sforza, *Genes, people and languages* (Londen 2001); D. Christian, *Maps of time. An introduction to big history* (Berkeley 2004).

voren moeten komen in vakken als literatuur, kunstzinnige vorming en geschiedenis.⁸

Wat de Nederlandse geschiedenis betreft, werd een eerste aanzet tot een dergelijke canon gegeven door Jan Bank en Piet de Rooy in het opiniestuk ‘Wat iedereen móet weten van de vaderlandse geschiedenis’ in het *NRC* in oktober 2004. Samen met Gijsbert van Es werkten zij deze schets later uit in een soort zakboekje, *Kortweg Nederland. Wat iedereen wil weten over onze geschiedenis*, dat rond de boekenweek in maart uitkwam. ‘Onze’ geschiedenis werd hier netjes in mootjes van 500 of 100 jaar verdeeld, aangeduid met kopjes als ‘Tijd van monniken en ridders’ of ‘Tijd van pruiken en revoluties’. Voor elke periode werden in vette letters de belangrijkste gebeurtenissen, ontwikkelingen en verschijnselen vermeld en met enkele zinnen aan elkaar gepraat. Zo kon de lezer in veertig bladzijden van de hunebedden via Nova Zembla en de schoolstrijd naar de Europese Unie surfen.⁹

Het thema van de laatste boekenweek, ‘Spiegel van de Lage Landen – boeken over onze geschiedenis’ sloot perfect bij deze groeiende preoccupatie met de eigen identiteit aan. In vrijwel alle publicaties die ten tijde van dit evenement verschenen, werd het begrip ‘Lage Landen’, net zoals vóór de Tweede Wereldoorlog, opgevat in de klein-Nederlandse betekenis, namelijk als het territorium ten noorden van Wuustwezel en ten westen van Lobith. Vlaanderen kwam in het stuk niet voor. De strekking van deze nieuwe publicaties blijkt duidelijk uit titels als: *Het vooroudergevoel*, *Hollands Gouden Glorie*, *Het beste land van de wereld*. De boekenbranche was tevreden. Nooit eerder was de boekenweek zo succesvol.¹⁰

CANONVORMING: SELECTIECRITERIA EN IMPLICATIES

Canonvorming lijkt in Nederland dus de wind in de zeilen te hebben. Voor historici die geïnteresseerd zijn in de grondslagen en functies van

⁸ *De stand van educatief Nederland. Advies van de Onderwijsraad* (Den Haag 2005). De opkomst van dit debat over de Nederlandse identiteit sinds het eind van de jaren tachtig heeft waarschijnlijk vooral te maken met de intensivering en schaalvergroting van de Europese samenwerking en de groei van het aandeel van immigranten in de Nederlandse bevolking.

⁹ J. Bank, G. van Es & P. de Rooy, *Kortweg Nederland. Wat iedereen wil weten over onze geschiedenis* (Wormer 2005)

¹⁰ www.taalunieversum.org/nieuws/968, 21 maart 2003 ‘Nooit eerder was Boekenweek zo succesrijk’, *Trouw* 3 juni 2005 ‘Nederland snakt naar geschiedenis’.

hun vak is dat natuurlijk een boeiend fenomeen. Als canonvorming van de nationale cultuur en geschiedenis als ideaal wordt gepropageerd, is het relevant om te weten, op grond waarvan dan bepaalde elementen voor de canon worden geselecteerd en wat de implicaties van de invoering van een dergelijke canon voor de visie op het verleden kunnen zijn. Een nadere analyse van het advies van de Onderwijsraad en van de proeve van een historische canon van Bank, De Rooy en Van Es kan daarover misschien duidelijkheid opleveren.

Het stuk van de Onderwijsraad stelt in dit opzicht teleur. De Raad is een aantal relevante kwesties uit de weg gegaan. Ik wil hier twee punten noemen. Een canon, zo schrijft de Raad, bevat ‘waardevolle onderdelen van onze cultuur en geschiedenis die ‘we’ aan nieuwe generaties willen doorgeven’.¹¹ Als nu de voorgestelde canon op de hele cultuur en geschiedenis betrekking moet hebben, kan de vraag gesteld worden of ‘waardevol’ eigenlijk altijd wel hetzelfde betekent, ongeacht of we over een canon voor de literatuur of over een canon voor de geschiedenis praten. Met andere woorden: zijn de gronden waarop iets in een canon wordt opgenomen voor elk gebied gelijk? De Onderwijsraad heeft dit aspect genegeerd, maar het lijkt mij voor het opstellen of aanpassen van een canon niet zonder belang.¹² Ik zou mij kunnen voorstellen – om mij voorzichtig uit te drukken – dat de redenen waarom een werk in een canon van de literatuur terecht komt kunnen verschillen van de redenen waarom een gebeurtenis, ontwikkeling of verschijnsel in een canon van de geschiedenis wordt opgenomen. Een literair werk kan waarde hebben zonder ‘waar’ te zijn, in de zin dat het overeenkomt met een waarneembare historische werkelijkheid. Voor toelating tot een canon van de geschiedenis strekt waarheid daarentegen vaak tot aanbeveling. Esthetische criteria spelen in het laatste geval geen rol.

Een ander aspect waar de Onderwijsraad aan voorbij gaat, is de verhouding tussen de aandacht voor de ‘canon’ als uiting van ‘onze’ culturele identiteit en de bredere sociaal-economische ontwikkelingen die de Raad zelf signaleert. Volgens de Raad zijn het namelijk niet alleen sociaal-*culturele* ontwikkelingen, zoals het debat over de identiteit van Nederland, die een aanpassing van het onderwijs noodzakelijk maken maar ook ingrijpende veranderingen op sociaal-*economisch* terrein. Hierbij noemt het rap-

¹¹ *De stand van educatief Nederland*, 13.

¹² *De stand van educatief Nederland*, 22-24, 120; de opvatting van de Onderwijsraad over aard en functie van de canon is voornamelijk gebaseerd op de oratie van de literatuurwetenschapper M. Doorman, *Kiekertak en Klotterboeke. Gedachten over de canon* (Amsterdam 2004).

port expliciet ‘internationalisering en globalisering’. ‘Economische activiteiten worden toenemend internationaal’, zo schrijft de Raad: ‘Ontwikkelingen als de Europese uitbreiding, de economische globalisering en het wegvallen van handelsbarrières voor goederen en diensten hebben een nadrukkelijke invloed op de samenleving en het onderwijs’.¹³ Het frappante is nu, dat de Onderwijsraad het antwoord op de verandering in de culturele omgeving volkomen gescheiden behandelt van het antwoord op de verandering in de economische context. De vraag in hoeverre de voorgestelde fixatie op het eigen cultureel erfgoed leerlingen in staat stelt adequaat te reageren op de ingrijpende verschuiving in de internationale economische constellatie die momenteel kennelijk plaatsvindt, komt in het advies totaal niet aan de orde. Zouden nieuwe generaties Nederlanders, gegeven deze verandering in de bredere omgeving, in het geschiedenisonderwijs niet ook een internationaal perspectief moeten aanleren? De Raad zegt er niets over. Hij denkt in strikt gescheiden compartimenten.

Het boekje van Bank, De Rooy en Van Es illustreert de gevolgen van een dergelijke aanpak. *Kortweg Nederland* demonstreert deze scheiding in de praktijk. Hier wordt een canon aangeboden waarin het ‘erfgoed’ bijna helemaal uit ‘Nederland’ zelf schijnt te komen, en waarin Nederland door de eeuwen heen in de rest van de wereld nauwelijks enig gewicht heeft gehad. In de voorstelling van de Nederlandse geschiedenis die in dit boekje wordt gepresenteerd, komen bijvoorbeeld tussen de vroege Middeleeuwen en de late twintigste eeuw geen immigranten voor. Na de Franken en de vikingen gebeurt er een hele tijd niets. Aan de instroom van Zuid-Nederlanders, hugenoten en joden in de zestiende en zeventiende eeuw wordt geen regel gespendeerd. ‘Grootscheepse immigratie’ schijnt pas in de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw te beginnen met de komst van Turken, Marokkanen, Surinamers en asielzoekers. De rest van de wereld lijkt, op enkele uitzonderingen na, tot voor kort maar weinig van Nederland gemerkt te hebben. Dat interventie uit Nederland in 1688 de *Glorious Revolution* in Engeland mogelijk maakte, dat Nederland tussen 1672 en 1713 de spil vormde van een coalitie die Franse overheersing in Europa blokkeerde of dat Nederland in de zeventiende eeuw een zekere rol speelde in de kolonisatie van Noord-Amerika – daarover wordt in *Kortweg Nederland* met geen woord gerept. Als deze conceptcanon iets over de invloed van Nederland op de buitenwereld vermeldt, gaat het negen van de tien keer om invloed in gebieden die in de twintigste eeuw nog tot het

¹³ *De stand van educatief Nederland*, 25.

koloniale rijk werden gerekend: Indonesië of Suriname. Op de rest van de wereld lijken ontwikkelingen in Nederland geen noemenswaardig effect te hebben gehad. De Nederlandse geschiedenis lijkt zich grotendeels af te spelen in een vacuüm. *Global history* ligt ver over de horizon.

CANONVORMING: SUGGESTIES VOOR PRAKTISCHE REGELS

Als canonvorming tot zulke blikvernauwing leidt, heeft het dan eigenlijk wel zin om te streven naar het opstellen van een nieuwe canon van de Nederlandse geschiedenis? Kunnen we het idee van canonvorming dan maar niet beter laten varen? Dat zou naar mijn mening niet verantwoord zijn, en bovendien niet erg logisch. Er is op dit moment kennelijk een groeiende maatschappelijke behoefte aan zoiets als een canon van de Nederlandse geschiedenis en het zou niet passend zijn als historici daar zonder meer aan voorbijgingen. Historici schrijven nu eenmaal niet alleen voor elkaar, maar behoren ook rekening te houden met een breder publiek.

Afwijzing van het idee van een canon zou trouwens evenmin niet erg consequent zijn. Historici doen immers zelf ook volop aan canonvorming, en de laatste tijd zijn zij er zelfs intensiever mee bezig dan enkele decennia geleden. Over allerlei specialismen en deelonderwerpen van de geschiedenis verschijnen de laatste tijd nieuwe handboeken, encyclopedieën of andere soorten overzichtswerken waarin de huidige visie van historici voor minstens één generatie wordt vastgelegd. Om maar een paar voorbeelden te noemen: in de laatste tien jaar verschenen onder meer een nieuwe geschiedenis van Rotterdam, Amsterdam en Den Haag, een geschiedenis van Holland, een serie *Nederlandse cultuur in Europese context*, een reeks *Techniekgeschiedenis van Nederland in de negentiende en twintigste eeuw*, een aantal handboeken over de Nederlandse economische geschiedenis van de vroegmoderne tijd en de negentiende eeuw en een overzichtswerk *Het Nederlandse bedrijfsleven in de twintigste eeuw*, terwijl de encyclopedie van de wereldhandel, de encyclopedie van de migratie en de *Oxford Encyclopedia of Maritime History* binnenkort het licht zullen zien. Als dat geen canonvorming onder historici is, wat is het dan wel?

In plaats van het idee van een canon van de Nederlandse geschiedenis zo maar te verwerpen, kunnen we ons dus beter afvragen, òf en zo ja, hoe een canon kan worden ontworpen die *niet* tot vermindering van de omvang van het blikveld leidt. Een canon die niet gefixeerd is op het eigen erfgoed, maar openstaat voor uitwisseling met de buitenwereld.

Zo'n project kan aan de ene kant tegemoet komen aan de groeiende behoefte aan een canon die kennelijk in de samenleving bestaat, en aan de andere kant de verbinding onderhouden met nieuwe ontwikkelingen in het internationale historisch onderzoek die naar een meer globaal perspectief tenderen.

De opdracht die de minister van Onderwijs in vervolg op het advies van de Onderwijsraad onlangs verleende aan een Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon, onder voorzitterschap van de pas aangetreden president van de Akademie, gaat gelukkig de goede kant op. De minister blijkt op een wezenlijk punt wijzer te zijn dan haar adviseurs. Zij vraagt namelijk nadrukkelijk om de voorstellen voor de Nederlandse canon 'in internationaal vergelijkend perspectief' te plaatsen, met als doel 'het bewerkstelligen van gedeelde (cultuur) historische kennis en daarnaast ook van bredere culturele en maatschappelijke kennis over Nederland in een internationale, vooral Europese context'.¹⁴

Ook deze instructie wordt echter gemotiveerd met het argument dat er, gelet op de recente maatschappelijke ontwikkelingen, nagedacht moet worden over de identiteit van Nederland. De verbinding met de culturele identiteit wordt dus, zij het minder expliciet dan in het advies van de Onderwijsraad, opnieuw gelegd. Deze associatie houdt wel een risico in. Als een canon a-priori bedoeld is om Nederland te helpen zijn identiteit te vinden, of te hervinden, dan kan licht een eenzijdigheid optreden in de selectie van de gebeurtenissen, ontwikkelingen of verschijnselen die het waard worden geacht om in dit bestand te worden opgenomen. Een canon die moet duidelijk maken wat 'ons' onderscheidt van anderen, kan gemakkelijk overhellen naar de kortzichtige, provincialistische kant. Elementen die een overeenkomst of connectie met anderen verraden, worden al snel minder interessant gevonden. Blickvernaauwing is dan moeilijk te vermijden.

Wie een canon wil ontwerpen die *niet* tot blickvernaauwing leidt, kan de koppeling met de culturele identiteit beter loslaten. Versterking van culturele identiteit kan een effect zijn van canonvorming, maar moet niet als doel vooraf worden geformuleerd. Dat zou een eerste vuistregel kunnen zijn. Een meer bescheiden doelstelling voor canonvorming is voorgesteld door Piet de Rooy. Naar zijn zeggen was de canon van Bank, Van Es en hemzelf niet meer dan een poging 'om aan de mensen uit te leggen, hoe onze geschiedenis ongeveer in elkaar zit'. Van een focus op identiteit

¹⁴ *Taakopdracht voor de commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon*, ingesteld door de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 26 mei 2005.

moest hij absoluut niets hebben.¹⁵ Om te voorkomen dat ook dit eenvoudige uitgangspunt alsnog tot een eenzijdige, beperkte selectie leidt, zoals in *Kortweg Nederland* in feite gebeurde, zijn er nog andere regels nodig.

Een tweede praktische regel zou kunnen zijn, dat bij iedere poging tot uitleg van 'onze' geschiedenis ten behoeve van canonvorming de vraag wordt gesteld, in hoeverre een bepaald evenement of een bepaalde stand van zaken in Nederland alleen uit voorafgaande gebeurtenissen of ontwikkelingen in de 'eigen' samenleving kan worden begrepen dan wel in relatie moet worden gezien met gebeurtenissen of ontwikkelingen elders en in welke mate en in welk opzicht de geschiedenis in Nederland tevens repercussies heeft gehad in andere delen van de wereld. Nederlandse geschiedenis zou niet uitsluitend in termen van 'erfgoed' of 'padafhankelijkheid' moeten worden bekeken, dus als een opstapeling van lagen in de tijd, maar ook in termen van connecties met andere gebieden in de wereld, oftewel als onderdeel van een netwerk dat in de ruimte is gespreid.

Een derde regel zou kunnen luiden, dat uitleg van 'onze' geschiedenis gebaat kan zijn door er van grotere afstand naar te kijken. Inzicht in de Nederlandse geschiedenis kan ook worden vergroot door Nederland als het ware van buitenaf te benaderen, en niet alleen van binnenuit. Vergelijking met andere gebieden in de wereld kan evengoed een bijdrage leveren aan canonvorming.

CANONVORMING: CONCRETE VOORBEELDEN

Deze algemene noties zal ik illustreren aan de hand van twee concrete voorbeelden die niet alleen direct gerelateerd zijn aan de canon van de Nederlandse geschiedenis maar ook te maken hebben met mijn eigen onderzoeksterrein binnen de *Global history*, de maritieme geschiedenis en de circulatie van kennis. Het eerste voorbeeld betreft een episode uit de vroege fase van de scheepvaart tussen Nederland en Azië, die ook in de conceptcanon van *Kortweg Nederland* wordt genoemd, namelijk de overwintering op Nova Zembla. Het tweede geval is een casus uit de geschiedenis van de relaties tussen Nederland en China, die in het advies van de Onderwijsraad wordt opgevoerd als een voorbeeld van debatten op deel-terreinen van de canon, te weten Johan Nieuwhofs beelden van een China-

¹⁵ Verslag van de discussie tussen P. de Rooy, M. Doorman en P. van der Veer o.l.v. Rob Trip in het programma *Buitenhof* op 30 januari 2005, *Nieuwsbrief Faculteit der Geesteswetenschappen Universiteit van Amsterdam*, nr. 77 maart 2005, blz.12

reis uit 1655-1657. In beide gevallen gaat het om evenementen die worden beschouwd als een onderdeel van de gewenste canon van de Nederlandse geschiedenis.

Wat er op Nova Zembla plaatsvond, is iedere oudere Nederlander bekend. In 1596/97 bracht een groep Nederlandse zeelieden, die onder leiding van Willem Barentsz en Jacob van Heemskerck een poging hadden ondernomen benoorden Siberië een weg naar Azië te vinden, noodgedwongen de winter door op het Russische eiland Nova Zembla, in een provisorisch houten bouwsel genaamd 'Het Behouden Huys'. Deze gebeurtenis spreekt nog steeds zo tot de verbeelding dat een jaar of tien geleden, toen het eiland Nova Zembla na de ineenstorting van het communistisch regime in de Sovjet-Unie weer vrij toegankelijk werd, vanuit Nederland in samenwerking met Russische instellingen enkele keren archeologische expedities op touw zijn gezet om de restanten van Het Behouden Huys te onderzoeken. Behalve tragikomische verhalen over leven en werken in het nieuwe Rusland, hebben deze opgravingen bijzonder belangwekkende resultaten opgeleverd als de bevinding dat het bouwsel circa 10 bij 6,2 meter groot moet zijn geweest en Willem Barentsz en zijn mannen waarschijnlijk eerst de noord-, oost en westzijde van het huis hebben opgericht en daarna pas de zuidkant.¹⁶

De overwintering is waar gebeurd, zonder twijfel, maar waarom is juist deze ware gebeurtenis waardig bevonden voor opname in de canon van de Nederlandse geschiedenis? De canonisering van dit evenement is in feite een treffend staaltje van het dooreenlopen van selectiecriteria en het drukkend gewicht van het erfgoeddenken. In de eigentijdse repercuties van het gebeuren kan de verklaring niet liggen. Voor de loop van de geschiedenis is de overwintering op Nova Zembla even irrelevant als de Charge van de Lichte Brigade. De uitslag van de onderneming van Barentsz en zijn mannen was in de tijd zelf van geen enkel belang. Toen de overlevenden in november 1597 terugkeerden in Amsterdam, was er intussen al een andere zeeweg naar Azië gevonden, die minder barrières opleverde, namelijk de route rond Kaap de Goede Hoop. De mislukking van de expeditie van Barentsz en Van Heemskerck betekende evenmin dat pogingen om een noordoostelijke doorvaart te vinden voorgoed werden opgegeven. Nog in 1609 en 1611 werden vanuit Nederland nieuwe ver-

¹⁶ J.H.G. Gawronski, 'Het Behouden Huys opnieuw belicht: Nederlands-Russische opgravingen op Nova Zembla in 1993 en 1995', in J. Braat e.a. (red.), *Behouden uit het Behouden Huys. Catalogus van de voorwerpen van de Barentsexpeditie (1596) gevonden op Nova Zembla* (Amsterdam 1998) 104-115.

kenningsochten ondernomen, die alweer de noordpunt van Nova Zembla bereikten.¹⁷ De reden voor de verheffing tot de canon-status moet een andere zijn geweest. Dat een van de deelnemers, Gerrit de Veer, al in 1598 een zeer leesbaar verslag van de reis publiceerde onder de titel *Vertellinghe vande derde Seijlagie bij noorden om nae de Coninckrijcken van Catthay ende China*, heeft zeker geholpen, evenals het feit dat er vlak daarna een heftige controverse ontstond over het waarheidsgehalte van De Veers claim dat de bewoners van Het Behouden Huys al op 24 januari weer de zon boven de kim hadden gezien, in plaats van zoals verwacht op 7 of 8 februari.¹⁸ Aan de andere kant, er zijn in de zeventiende eeuw meer controverses geweest en meer leesbare reisverslagen verschenen – maar wie kent nog de *Voyage vant experiment* van Jan Hendricksz Jarichs uit 1620 of de journalen van de matrozen die in 1633 en 1634 op Jan Mayen en Spitsbergen overwinterden, 'doch ... al t'samen gestorven (waren)'¹⁹

Beslissend voor de cultstatus die 'Nova Zembla' heeft bereikt, is, net als bij de Lichte Brigade, de literaire verbeelding in de negentiende eeuw geweest. De Nederlandse Tennyson heette Hendrik Tollens. Het was zijn episch dichtwerk *Tafereel van de overwintering der Hollanders op Nova Zembla*, voor het eerst gepubliceerd in 1819 en tot ver in de twintigste eeuw talloze malen herdrukt, die Barentsz en zijn mannen plaats in het pantheon van grote Nederlanders heeft bezorgd. Dankzij de nationalistische draai die

¹⁷ S.P. l'Honoré Naber (ed.), *Henry Hudson's reize onder Nederlandsche vlag van Amsterdam, naar Nova Zembla, Amerika en terug naa Dartmouth in Engeland 1609*, Werken Linschoten Vereeniging, xix (Den Haag 1921), lv-lvii; S. Muller (ed.), *De reis van Jan Cornelisz. May naar de IJszee en de Amerikaansche kust*, Werken Linschoten Vereeniging, 1 (Den Haag 1909), xxxvii- xlvi, xlix-l. Ook de route-instructies van deze expedities waren sterk beïnvloed door de ideeën van Petrus Plancius.

¹⁸ Over de controverse over het 'Nova Zembla'-verschijnsel, zie S.P. l'Honoré Naber (ed.), *Reizen van Willem Barents, Jacob van Heemskerck, Jan Cornelisz. Rijp en anderen naar het Noorden (1594-1597)*, deel 11, Werken Linschoten Vereeniging, xv (Den Haag 1917), lxxxiii-cxxvi. Een overzicht van de uitgaven van De Veers reisverslag in verschillende talen tot en met 1617 in idem, deel 11, 267-282. Vergelijk over de populariteit van De Veer verder: D. Wildeman, 'Een doodlopende weg. Jan Huygen van Linschoten in het hoge noorden', in R. van Gelder, J. Parmentier & V. Roeper (red.), *Souffrir pour parvenir. De wereld van Jan Huygen van Linschoten* (Haarlem 1998), 111-122, aldaar 121.

¹⁹ J. H. J. van der Ley, *Voyage vant experiment* ('s-Gravenhage 1620), *Twee journalen gehouden by seven matroosen op het eylandt Mauritius in Groenlandt in den jare anno 1633 en 1634 in haer overwinteren doch sijn al t'samen gestorven, mitsgaders 't journael van de seven matrosen die op Spitsbergen sijn overwintert en aldaer gestorven in de jare 1633 en 1634* (Amsterdam, c. 1660) Over de controverse rond de methode van Jarichs, zie C.A. Davids, *Zeewezen en wetenschap. De wetenschap en de ontwikkeling van de navigatietechniek in Nederland tussen 1585 en 1815* (Amsterdam/Dieren 1986), 80-85.

Tollens aan hun ontberingen wist te geven, groeiden de bewoners van Het Behouden Huys tot helden van kinderboeken en schoolboekjes uit en werden ze in 1950, met ijsberen en al, op een schoolplaat van Johan Isings vereeuwigd.²⁰ De locatie van hun beproevingen werd in 1871 teruggevonden en de voorwerpen die daar waren achtergebleven, werden niet lang erna naar Nederland vervoerd en opgenomen in de vaste opstelling van het Rijksmuseum.²¹ De tocht naar het Noorden mocht ongelukkig zijn geëindigd, het werd wel beschouwd als een ongeluk van het schitterende soort. ‘Rekent d’uitslag niet, maar telt het doel alleen’, leerde Tollens.²² Zo zijn generaties Nederlanders met ‘Nova Zembla’ vertrouwd geraakt, en omdat zo veel oudere Nederlanders dat verhaal nu eenmaal kennen, wordt het anno 2005 weer als onderdeel van de historische canon opgevoerd. De nieuwe historische canon wordt hier dus bepaald door negentiende-eeuws literair erfgoed.

De Chinareis waarop de beelden van Johan Nieuhof tot stand kwamen, was bedoeld om te bereiken wat Willem Barentsz en zijn metgezellen niet was gelukt: handelsbetrekkingen aanknopen met het Chinese rijk. Nieuhof maakte namelijk deel uit van een gezantschap onder leiding van de opperkooplieden Pieter de Goyer en Jacob Keyzer, dat in 1655 met dat oogmerk vanuit het hoofdkwartier van de voc in Batavia naar het keizerlijk hof in Beijing werd gestuurd. Het gezelschap keerde echter twee jaar later met lege handen terug.²³ De reden dat juist deze Chinareis in het advies van de Onderwijsraad als interessant onderwerp voor de canon wordt opgevoerd ligt, net zo min als bij de overwintering op Nova Zembla, in de directe repercussies voor de Nederlandse geschiedenis. Doorslaggevend is waarschijnlijk eerder het bijproduct van deze tocht geweest: namelijk het verslag van Johan Nieuhof. De tekst en de illustraties van *Het Gezantschap der Neêrlandtsche Oost-Indische Compagnie aan den grooten Tartarischen Cham*, dat in 1665 in druk verscheen en daarna in verschillende talen werd vertaald, heeft in niet onbelangrijke mate bijgedragen aan de beeld-

²⁰ N. Veldhorst & A. Blommensteijn, ‘De overwintering op Nova Zembla in het negentiende-eeuwse kinderboek’, in Braat e.a. (red.), *Behouden uit het Behouden Huys*, 62-74; H. Gramberg, *De overwintering op Nova Zembla* (Hilversum 2001) 79-88.

²¹ l’Honoré Naber (ed.), *Reizen van Willem Barents*, deel 11, 255-263; E. Crone, ‘De vondst op Nova Zembla. Een hernieuwd onderzoek der navigatieinstrumenten’, *Bulletin van het Rijksmuseum*, 14 (1966) 71-84; ‘Catalogus’, Braat e.a., *Behouden uit het Behouden Huys*, 131-324.

²² H. Tollens, *De overwintering der Hollanders op Nova Zembla in de jaren 1596 en 1597*, verzorgd en ingeleid door G.W. Huygens (Zwolle 1964), regel 718.

²³ D. van der Horst, ‘De eerste Nederlanders in China’, *Verre naasten naderbij*, 10 (1976) 20-32.

vorming in Europa over China in de late zeventiende en achttiende eeuw. Daar komt bij dat het manuscript van het verslag, met de originele pentekeningen, zo'n twintig jaar geleden werd teruggevonden door de historicus Leonard Blussé, waardoor een vergelijking mogelijk werd met de prenten die in de gedrukte editie verschenen. De sobere tekeningen bleken in de prenten met allerlei, vaak exotische, elementen te zijn verfraaid.²⁴

VAN CANON NAAR GLOBAAL PERSPECTIEF.

Stel nu dat 'Nova Zembla' en Nieuwhofs beelden van een Chinareis – ondanks de vraagtekens die bij hun betekenis voor de Nederlandse geschiedenis kunnen worden gezet – toch in een historische canon zouden worden opgenomen, hoe kunnen ze dan tegelijk in een breder, globaler perspectief worden geplaatst?

Om te beginnen door de associatie met de Nederlandse culturele identiteit te relativiseren. Hoe Nederlands was het avontuur op Nova Zembla eigenlijk? Zeker, het schip van Barentsz was uitgerust in Amsterdam, de opvarenden kwamen allen uit de Noordelijke Nederlanden en dáár hadden zij waarschijnlijk ook geleerd om creatief met hout om te gaan. Maar het initiatief om een noordoostelijke doorvaart naar China te zoeken, was afkomstig van de in Normandië geboren koopman Balthasar De Moucheiron die in 1585 van Antwerpen naar Middelburg was verhuisd. De route die het schip in de IJszee volgde, was uitgestippeld door de predikant en geograaf Petrus Plancius, een geboren West-Vlaming.²⁵ De methode die Plancius had ontworpen om onderweg met behulp van de variatie van het kompas de lengte op zee te vinden, ging in essentie terug op Portugese en Spaanse bronnen. Het handboek voor de navigatie dat de zeelui bij zich droegen, was een Nederlandse vertaling van de *Arte de navegar* van Pedro de Medina.²⁶

²⁴ L. Blussé en R. L. Falkenburg, *Johan Nieuwhofs beelden van een Chinareis 1655-1657* (Middelburg 1987), in het bijzonder blz. 61-93.

²⁵ l'Honoré Naber (ed.), *Reizen van Willem Barents*, deel 1, 178 noot 1, deel 11, iii-xxxii, 183-187.

²⁶ A.R.T. Jonkers, *North by Northwest. Seafaring, science, and the Earth's magnetic field* (Göttingen 2000), 2 dln, 1, 311-313, 318-319, Crone, 'De vondst op Nova Zembla', l'Honoré Naber (ed.), *Reizen van Willem Barents*, deel 11, 255-263. Over de Portugese bronnen van de Nederlandse kennis zie verder Arie Pos, 'So weetmen wat te vertellen als men oudt is. Over het ontstaan en de inhoud van het Itinerario', in Van Gelder, Parmentier & Roeper (red.), *Souffrir pour parvenir*, 135-151.

Bij de Chinareis van Nieuhof was het niet veel anders. Eén van de twee opperkooplieden die het gezantschap naar Beijing leidde, Jacob Keyzer, was geboortig uit Keulen. De kaart die de reizigers op hun tocht in China bij zich hadden, was vervaardigd door de van oorsprong Italiaanse jezuïet Martino Martini. De gesprekken in Beijing werden gevoerd met behulp van de tolk Adam Schall von Bell, alweer een jezuïet, die aan het keizerlijk hof de functie van astronoom bekleedde. En Schall was, evenals opperkoopman Jacob Keyzer, afkomstig uit Keulen.²⁷

Als de relatie met de Nederlandse identiteit niet in de tijd zelf kan worden gezocht, waarin deze gebeurtenissen plaatsvonden, zou die dan misschien kunnen liggen in de latere verwerking ervan? Zou niet juist de fascinatie met de overwinteraars van Nova Zembla in de negentiende en vroeg-twintigste eeuw typisch Nederlands kunnen zijn geweest? Die associatie gaat evenmin op. Andere landen hadden in die tijd ook hun ijsheiligen. In Engeland heetten ze Hugh Willoughby, John Franklin and Robert Scott. Over de ‘hazy love affair between the ice and the English’ heeft Francis Spufford een paar jaar geleden een mooi boek geschreven, *I may be some time. Ice and the English imagination*.²⁸

Zowel ‘Nova Zembla’ als de Chinareis van Nieuhof laten zien dat een bepaald evenement of een bepaalde stand van zaken in de Nederlandse geschiedenis niet alleen uit voorafgaande gebeurtenissen of ontwikkelingen in de ‘eigen’ samenleving kan worden begrepen maar ook in relatie moet worden gezien met gebeurtenissen of ontwikkelingen elders. In beide gevallen kunnen we, wat de toegepaste kennis betreft, vaststellen dat informatie getapt werd aan een netwerk dat zich ver buiten Nederland uitstrekte. De kennis die in dit netwerk circuleerde, kwam deels uit Nederland zelf, maar werd ook gevoed uit andere bronnen. Zelfs na de oprichting van de *voc* was Amsterdam niet het enige knooppunt van informatie over de buiten-Europese wereld. Het andere belangrijke kenniscentrum in de zeventiende en achttiende eeuw, zoals het verhaal over Nieuhof al doet vermoeden, was gesitueerd in Rome, bij de Sociëtas Jesu.²⁹ De cir-

²⁷ Van der Horst, ‘De eerste Nederlanders’, 29; Blussé & Falkenburg, *Johan Nieuhofs beelden*, 28, 94.

²⁸ F. Spufford, *I may be some time. Ice and the English imagination* (New York 1997).

²⁹ S. J. Harris, ‘Long-distance corporations, big sciences and the geography of knowledge’, *Configurations*, 6 (1998) 269-304; idem, ‘Mapping Jesuit science. The role of travel in the geography of knowledge’, in John O’Malley e.a. (red.), *The Jesuits. Cultures, sciences, and the arts, 1540-1773* (Toronto 1999) 212-240; P. Findlen, ‘Scientific spectacle in Baroque Rome: Athanasius Kircher and the Roman College Museum’, in M. Feingold (red.), *Jesuit science and the Republic of Letters* (Cambridge, Mass. 2003) 225-284.

cuits van beide organisaties sloten elkaar niet uit, maar waren complementair. Ze vormden een symbiose, geen antithese. De voc vergaarde bij voorbeeld meer informatie over Zuid-Oost-Azië en Japan, de jezuïeten meer over Amerika en China. De voc bezat meer expertise in zeevaartkunde, de jezuïeten meer in sterrenkunde en talen.³⁰ Tussen beide organisaties bestond daadwerkelijk uitwisseling en samenwerking. Jesuïeten reisden niet alleen met Spaanse, Portugese of Franse schepen, maar ook met schepen van de Compagnie. Brieven van missionarissen werden soms via de compagniespost naar Europa verstuurd. Geografische en historische werken van jezuïeten verschenen in vertaling in Amsterdam. De *Novus atlas Sinensis* die Joan Blaeu in 1655 uitbracht als deel 6 van zijn wereldatlas, was samengesteld door pater Martino Martini.³¹ Toen Joost van den Vondel in 1667 een tragedie schreef over de ondergang van de laatste keizer van de Ming-dynastie, baseerde hij zich voor de historische details hoofdzakelijk op twee bronnen: Nieuhofs reisverslag en Martini's *De bello tartarico*. Een van de voornaamste personages in het stuk was Adam Schall.³²

Het perspectief op 'Nova Zembla' en Nieuhofs Chinareis kan ten slotte nog globaler worden gemaakt door middel van een vergelijking. De relatie tussen Europa en Azië heeft immers twee kanten: een Europese en een Aziatische. Als we over de overwintering op Nova Zembla of de Chinareis

³⁰ Zie bij voorbeeld over de lengtebepaling van de Kaap de Goede Hoop door observaties van de manen van Jupiter door een groep Franse jezuïeten in 1685: Florence Hsia, 'Jesuits, Jupiter's satellites and the Académie Royale des Sciences', in: O'Malley, *The Jesuits*, 241-257, aldaar 241-247; G. Tachard, *Voyage de Siam des pères Jésuites envoyés par le Roy aux Indes & à la Chine, avec leur observations astronomiques & leurs remarques de physique, de géographie, d'hydrographie & d'histoire* (Parijs 1686, Amsterdam 1689²) 51-60.

³¹ M. Neijens, 'Twee brieven van pater Philippus Couplet S.J., missionaris in China, en diens betrekkingen tot de Oost-Indische Compagnie', *Studia Catholica*, 3 (1926/27) 35-51, 119-135; J. Barten, 'Hollandse kooplieden op bezoek bij concilievaarders', *Archief voor de Geschiedenis van de Katholieke Kerk in Nederland*, 12 (1970) 75-120; J. Wills, 'Some Dutch sources on the Jesuit China mission 1662-1687', *Archivum Historicum Societatis Jesu*, 54 (1985) 267-293; B. Szczésniak, 'The seventeenth century maps of China. An inquiry into the compilations of European cartographers', *Imago Mundi*, 13 (1956) 117-136; J. W. Witek, 'The Jesuits in China during the seventeenth and eighteenth century', *Archivum Historicum Societatis Jesu*, 65 (1996) 233-244; K. Davids, 'De wijde horizon van een kamergeleerde: Isaac Vossius (1618-1689) en de zeevaart', in P. Hoftijzer en T. Verbeek (red.), *Leven na Descartes. Zeven opstellen over ideeëngeschiedenis in Nederland in de tweede helft van de zeventiende eeuw* (Hilversum 2005).

³² E. J. van Kley, 'An alternative muse. The Manchu conquest of China in the literature of seventeenth-century Northern Europe', *European Studies Review*, 6 (1976) 21-43.

van Nieuhof praten, beginnen we als het ware als vanzelf aan de Europese kant: Wat bracht mensen ertoe oostwaarts te gaan? Wat maakte zulke reizen naar de Oost mogelijk? Maar we kunnen ook de omgekeerde vraag stellen. Gingen ook Chinezen westwaarts? Is er ook vanuit China een route benoorden Siberië om gezocht? Zo'n initiatief vanuit China lijkt op het eerste gezicht minder waarschijnlijk. Er bestond immers al eeuwenlang een route over land, de zogenaamde 'zijderoute', waarlangs luxe goederen tussen China en het Midden-Oosten werden vervoerd. Aan de andere kant: die route was niet altijd vrij. Soms werd het verkeer langs deze weg tijdelijk belemmerd. Dat gebeurde bij voorbeeld rond 1400, toen in Centraal Azië het rijk van Timur Lenk ontstond. Kort daarna, tussen 1405 en 1433, zijn vanuit China opeens verschillende grote expedities overzee georganiseerd, onder bevel van admiraal Zheng He. Deze reizen waren echter alleen naar het Zuiden en Zuidwesten gericht – naar Java, India, Sri Lanka, Ormuz, Aden en Madagascar – maar niet naar het Noorden. Nieuwe routes werden niet verkend.³³

Zo werd althans tot voor kort door iedereen gedacht. Maar een paar jaar geleden werd door een gepensioneerde onderzeebootkapitein van de Royal Navy, Gavin Menzies, een theorie gelanceerd die in de wereld – niet op de laatste plaats de wereld van het internet – al veel furore heeft gemaakt. Die theorie, uiteengezet in zijn boek *1421. The year China discovered the world*, komt er op neer dat enkele onderbevelhebbers van Zheng He in de jaren 1421-1423 wel degelijk een groot deel van de wereld hebben doorkruist en her en der zelfs vestigingen hebben gesticht. Een van die subcommandanten, Zhou Wen, zou bij terugkeer naar China precies de route hebben gevolgd die Barentsz bijna twee eeuwen later tevergeefs heeft gezocht, namelijk benoorden Siberië om.³⁴ Professionele historici nemen deze theorie even serieus als biologen de theorie van Intelligent Design. De titel van een recente bespreking in het *Journal of World History* spreekt wat dat betreft boekdelen: *How not to write world history*.³⁵ De these bijvoorbeeld dat Zhou Wen bovenlangs Siberië zou zijn gezeild is uitslui-

³³ Rond deze expedities hebben zich in de loop van de jaren de nodige mythes gevormd. Zo zouden Zheng He's schepen reusachtige proporties hebben gehad. Voor een recente, kritische beschouwing hierover zie: C. Wake, 'The myth of Zheng He's great treasure ships', *International Journal of Maritime History*, 16 (2004) 59-76.

³⁴ G. Menzies, *1421. The year China discovered the world* (London 2002). Voor de stand van het 'bewijsmateriaal' zie ook de website www.1421.tv.

³⁵ R. Finlay, 'How not to (re) write world history: Gavin Menzies and the Chinese discovery of America', *Journal of World History*, 15 (2004) 229-242.

tend gebaseerd op de veronderstelling dat de bevindingen van Chinese ontdekkingsreizigers spoedig hun weg zouden hebben gevonden naar cartografen in Europa, en dat deze Europese kaarten details bevatten die niet van Europeanen zelf afkomstig kunnen zijn. De beroemde Waldseemüllerkaart uit 1507 zou de noordkust van Siberië zó duidelijk herkenbaar afbeelden, dat deze gegevens niet anders dan aan Chinese zeevaarders ontleend kunnen zijn.³⁶ Dat is pure bluf. De kustlijn en de coördinaten van de Siberische kust zijn helemaal niet duidelijk herkenbaar weergegeven. En een vitaal detail dat ook Chinese zeelui niet hadden kunnen missen is zelfs compleet afwezig: namelijk het eiland Nova Zembla.

Een diepere vraag daarachter is: Beschikten Chinezen in de vijftiende eeuw al over de kennis om kaarten met nauwkeurige lengte- en breedtecoördinaten te maken? Zagen zij de aarde eigenlijk als een bol? Kaarten met coördinaten produceerden zij zeker, maar een manier om de lengte nauwkeurig te bepalen kenden ze niet. Het idee dat de aarde een bol vormde, bestond in sommige kringen wel, maar had lange tijd geen invloed op de cartografie. Chinezen begonnen pas afbeeldingen van een bolvormige aarde te maken in de zeventiende eeuw, toen, door toedoen van de jezuïeten, kennis uit Europa ook in toenemende mate haar weg vond naar China.³⁷ Circulatie van kennis werd in die tijd meer dan ooit een globaal fenomeen. Nederland vormde daar maar één van de schakels in.

EPILOOG

De president van de Akademie heeft onlangs de suggestie gedaan om de nieuwe canon van de Nederlandse geschiedenis bij referendum te laten vaststellen. De minister van Onderwijs heeft dit voorstel enthousiast omarmd.³⁸ Als besluit wil ik daar graag nog deze suggestie aan toevoegen: als de canon voortaan toch door de volkswil wordt bepaald, laat meteen de rest van de wereld ook meestemmen.

³⁶ Menzies, 1421, 312.

³⁷ Joseph Needham, *Science and civilisation in China*, vol. 3 *Mathematics and the sciences of the heavens and the earth* (Cambridge 1959) 437-458, 498-499, 533-561, C. Jami, ‘Learning mathematics during the Early and Mid-Ch’ing’, in B. A. Elman & A. Woodside (red.), *Education and society in Late Imperial China, 1600-1900* (Berkeley 1994) 223-256, aldaar 229-231.

³⁸ ‘Minister: over canon referendum’, *NRC* 9 juni 2005.